

Справа „Зданока проти Латвії” (“Zdanoka v. Latvia”)

У рішенні, ухваленому 17 червня 2004 року у справі “Зданока проти Латвії”, Суд постановив, що:

- мало місце порушення ст. 3 Першого протоколу до Конвенції щодо права на вільні вибори;
- було порушення ст. 11 Конвенції щодо права на свободу об’єднання з іншими;
- не було необхідності розглядати скаргу окремо щодо можливого порушення ст. 10 Конвенції.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявниці 2 236 латвійських латів (близько 3 421 євро) на відшкодування майнової шкоди, 10000 євро як компенсацію моральної шкоди та 10 000 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявниця, п. Татьяна Зданока, є громадянкою Латвії, народилася 1950 року і проживає у м. Рига. На виборах до Європейського парламенту, що проходили у червні 2004 року, заявниця очолювала список виборчого блоку “За права людини в об’єднаній Латвії”.

У своїй заяві до Суду п. Зданока оскаржувала те, що їй було не допущено до участі у цих виборах у зв’язку з колишнім членством і діяльністю у політичній партії, яку було визнано неконституційною.

У 1971 році п. Зданока вступила до Комуністичної партії Латвії (далі - КПЛ) – регіональної частини Комуністичної партії Радянського Союзу (далі - КПРС). У 1990 році заявницю було обрано до Верховної ради Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки. Строк її депутатських повноважень завершувався у 1993 році. Після відновлення Латвією незалежності 10 вересня 1991 року Верховна рада Латвії постановила рішення про визнання КПЛ неконституційною, зокрема з огляду на спроби останньої вчинити щонайменше два державних перевороти.

У 1993 році заявниця стала головою громадського об’єднання “Рух за соціальну справедливість і рівні права у Латвії”, яке згодом набуло статусу політичної партії під назвою “Рівні права”. У 1997 році п. Зданоку було обрано до Міської ради м. Риги, а у 1998 році заявниця спробувала взяти участь у виборах до парламенту. Проте Центральна виборча комісія відмовила у реєстрації п. Зданоки як кандидата на виборах, обґрунтовуючи своє рішення нормами національного виборчого законодавства про те, що особи, які продовжували брати “активну участь” у діяльності КПЛ після 13 січня 1991 року позбавлялись права висувати свої кандидатури на виборах. Не бажаючи створювати умови для відмови у реєстрації усім іншим особам, що входили до виборчого списку від партії заявниці, вона зняла свою кандидатуру.

Розглянувши заяву Генеральної прокуратури Латвії, Регіональний суд Риги ухвалив рішення про те, що заявниця брала участь у діяльності КПЛ після 13 січня 1991 року, а відтак не мала права балотуватися на будь-яких виборах до національних органів влади, в тому числі до місцевих. 15 грудня 1999 року за підсумками розгляду апеляційної скарги заявниці зазначене рішення Регіонального суду було залишено Верховним Судом Латвії без змін, і, відтак, у задоволенні апеляції було відмовлено. У зв’язку з тим, що останнє рішення набувало чинності з моменту його оголошення, заявницю відразу було позбавлено депутатського мандату у Міській раді м. Риги. Згодом заявниця звернулася з касаційною скаргою до Касаційного відділення Верховного суду Латвії. Проте її скарга була визнана неприйнятною.

Заявниця спробувала балотуватися на парламентських виборах 2002 року. Її партія разом з двома іншими сформували виборчий блок “За права людини в об’єднаній Латвії”. Проте Центральна виборча комісія Латвії на підставі судового рішення 1999 року про

недопуск заявниці до участі у виборах вилучила її прізвище з відповідного виборчого списку.

Зміст рішення Суду

Посилаючись на ст. 3 Першого протоколу до Конвенції, заявниця стверджувала, що рішення національного суду, відповідно до якого було підтверджено відсутність у неї законних підстав для участі у виборах, порушувало її право висувати свою кандидатуру. Згодом п. Зданока відзначила, що позбавлення її прав на участь у виборах до національного парламенту та до регіональних рад порушувало також права, передбачені ст. 10 і ст. 11 Конвенції.

Суд нагадав, що держави-учасниці Конвенції володіють досить широкою свободою розсуду щодо обмеження у своїх національних правових системах певними, визначеними на законодавчому рівні, умовами, права певних осіб голосувати та права балотуватися на виборах.

Стосовно даної справи Суд відзначив, що рішення про те, що у заявниці не було законних підстав для участі у виборах, відповідало принаймні трьом законним цілям: захисту державної незалежності, захисту демократичного режиму і захисту національної безпеки.

Такого роду недопущення особи до участі у виборах, з одного боку, можна розглядати як каральний захід, спрямований на покарання особи за її колишню антигромадську діяльність, а з іншого боку, як захід, спрямований на запобігання обранню до державного органу особи, поточна діяльність якої становить загрозу для демократії, оскільки, як вважається, така особа у разі її обрання може стати загрозою для конституційного ладу держави.

Суд визнав легітимність каральної мети такого заходу як позбавлення особи права на участь у виборах, проте відзначив що, за загальним правилом, такий захід повинен бути тимчасовим, аби його можна було вважати пропорційним. У даній справі застосоване до заявниці обмеження було постійним у тому сенсі, що мало невизначений строк дії і могло припинитись лише за умови скасування відповідного законодавства.

Стосовно діяльності заявниці у 1991 році Суд зазначив, що оскільки до серпня 1991 року не існувало жодної заборони діяльності КПЛ чи КПРС, заявниця не могла, відтак, передбачити, що її участь у тих чи інших партійних заходах призведе до негативних наслідків у майбутньому. Тому, на думку Суду, п. Зданоці не повинна ставитися на провину активна участь в об'єднанні, що було ретроактивно визнано нелегітимним.

Суд зауважив, що пристати на бік тієї чи іншої сторони в історичному спорі щодо подій 1991 року не було його завданням. Поряд з цим Суд взяв до уваги міркування про те, що наявність антидемократичних чи тоталітарних комуністичних режимів у країнах Східної і Центральної Європи була визнаним фактом. Суд не виключав можливості того, що відповідне обмеження, застосоване до заявниці, було виправданим і пропорційним протягом перших років після відновлення Латвією своєї незалежності. Однак, аби встановити обґрунтованість тривання обмеження протягом наступного періоду часу, необхідно було з'ясувати, чи поточні обставини, зокрема політична діяльність заявниці протягом цього часу, й надалі виправдовували позбавлення її права на участь у виборах.

У зв'язку з цим Суд зазначив, що норми закону, які стосуються процедури позбавлення права особи на участь у виборах, а також їх тлумачення Конституційним судом Латвії не надавали можливості загальним судам повторно розглядати питання про те, чи ця особа надалі становить загрозу демократичному режиму. На думку Суду, така ситуація була вкрай жорсткою через те, що національні суди були цілком позбавлені можливості із плином часу переглядати питання про пропорційність застосованого до особи обмеження.

Суд зауважив, що заявницю жодного разу не було засуджено за вчинення кримінально караного правопорушення, зокрема з огляду на її діяльність у складі КПЛ. І після проведеного розслідування участі окремих членів парламенту у спробі державного перевороту щодо п. Зданоки не було висунуто жодних серйозних обвинувачень.

Попри очевидність того факту, що заявниця обіймала високу керівну посаду у КПЛ, у справі не було доказів, які б підтверджували спрямованість її дій на повалення Республіки Латвія та на відновлення колишнього режиму.

Більше того, Суд висловив нерозуміння того факту, чому парламент, який вважав колишніх членів КПРС і КПЛ вкрай небезпечними для демократії, не прийняв раніше законодавства про позбавлення їх можливості брати участь у виборах, а зробив це лише у 1995 році, тобто напередодні чергових виборів до парламенту.

Оцінивши міркування представників партій та надану ними інформацію, Суд дійшов висновку, що поведінка заявниці у 1991 році аж ніяк не була настільки серйозною, аби до сьогодення дня слугувати підставою позбавлення її права на участь у виборах. Стосовно нинішньої поведінки заявниці Суд зазначив, що критика її стосувалася головним чином відстоювання і поширення нею ідей, які суперечили офіційній позиції державної влади і поглядам великої кількості населення країни. Оцінивши зміст позиції заявниці стосовно статусу російськомовної меншини у Латвії та стосовно законодавства про мови, Суд не виявив у цій позиції ані антидемократичного ухилу, ані нічого такого, що можна було б вважати несумісним з фундаментальними цінностями Конвенції. Аналогічний висновок цілковито стосувався і засобів, які обирались заявницею для досягнення політичних партійних цілей. Уряд, зі свого боку, не подав жодної інформації про дії заявниці, які могли б поставити під загрозу існування латвійської держави, її національної безпеки чи демократичного порядку.

Зрештою, Суд дійшов висновку, що повне позбавлення заявниці прав на участь у виборах до парламенту Латвії не було пропорційним до цілі, на яку це обмеження було спрямоване, оскільки воно “урізало” виборчі права заявниці такою мірою, що зачепило саму сутність цих прав. Крім того, необхідність такого обмеження у демократичному суспільстві не була обґрунтована Урядом.

Суд зазначив, що мало місце втручання у реалізацію заявницею права на свободу об’єднання з іншими, що міститься у ст. 11 Конвенції, і це втручання було “передбачене законом”. Відповідний обмежувачий захід відповідав законній цілі, а саме – захисту національної безпеки. Щодо питання про те, чи зазначене втручання обумовлювалось “нагальною соціальною потребою”, Суд висловив міркування, що Комуністичну партію Латвії, яку п. Зданок очолювала на час подій, про які йдеться у справі, не слід було визнавати незаконною з огляду на неподання Урядом жодної інформації про дії заявниці, спрямовані на повалення відновленої Республіки Латвія чи її демократичного порядку.

Позбавлення заявниці прав на участь у виборах до парламенту та до регіональних рад через її активну діяльність у Комуністичній партії Латвії було непропорційним до цілі, на яку це позбавлення було спрямоване, а відтак, не було необхідним у демократичному суспільстві, особливо з огляду на те, що воно триває досі, по суті, вже понад десять років від того часу, коли відбувались події, в яких заявницю було звинувачено.

Зважаючи на визнання Судом порушення ст. 11 Конвенції, не було необхідності розглядати окремо питання про відповідність дій держави вимогам ст. 10 Конвенції.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України Т.І. Дудаш та П.М. Рабіновичем.